

„(Én vállaltam hogy vállalom e sorra
Sort e feledés szülte újdón-újat
Ahogy borzongva egymáshoz simulnak
S egy a mászt messziről is átkarolja
Mint közös görcsbe rándulnak az ujjak
Ha férfiméretet vesz női forma)”

Számomra ez a záróvers Erősz és Thanatosz valódi párbeszéde (tipográfiaiilag is érzékeltetve: a páros versszakok mindig beljebb szedve és zárójelben), s a témához hűen néhány versszak után összezavarva a szólamokat, így is jelezve: *erotika és halál egy tőről fakad.*

Jász Attila

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Gyurgyák János: *Szerkesztők és szerzők kézikönyve Osiris, 1997. 544 oldal, 1980 Ft*

I

EMLÉKMŰ VAGY MÉRFÖLDKŐ?

A szövegek megformálásának kultúránként változóan igen furcsa szabályai vannak. Például átkozódní vagy káromkodni nehéz úgy, hogy isteneket vagy ördögöket, poklot és betegséget, a célszemély felmenőinek nemi szervét ne említsük – s ráadásul ezen említések kerülésének is hallatlanul bonyolultak a szabályai. Egy eskü megfogalmazásának, különböző szakrális velejárókkal, ugyanúgy szigorú szabályai voltak, mint újabban egy szerződés megírásának. A zsidó hagyományban és az erre építő vallásokban a szent könyveknek *b* betűvel kellett kezdődniük (ÓTESTAMENTUM: *brésisz* – „kezdetben”, ÚJTESTAMENTUM: *biblosz* – „könyv”, KORÁN: *biszmilláh* „Isten [Allah] nevében”). Bizonyos varázsigék, jogi szövegek, költemények – egészen eltérő kultúrákban, korokban, mennyiségben – versben kellett készülniük. A normatív szövegformálás igénye tehát nem az írásbeliségen alapuló kultúrák előjoga, hanem egészen elemi követelmény.

Gyurgyák János könyve egy írásbeliségen alapuló, nagy könyvkultúrával rendelkező hagyomány, egy talán mindig is kimondottan ezoterikus, mára halódó szakma – mégpedig a szerkesztői – céhes szabályainak összegezése. Annak ellenére, hogy ezt a szakmát az írásbeliség teremtette meg, a céhes szabályok – legalábbis a kifinomultabbak, de gyakran a legelemibbek is – mostanáig elsősorban szájhagyomány, az öregeknek a fiatalokat példásan kioktató gyakorlata útján, illetve kézbe adott, nem publikus kisnyomtatványok, a Gyurgyák által is említett „stíluslapok” (9.) révén terjedtek.

Rendkívül nehéz jellemezni az 1990-es évek kiadóinak szerkesztői gyakorlatát, színvonalát. (Tanulságos a csúcson állók vallomása: Gyurgyák, 1994, Mihalicz, 1997.) Nyilvánvalóan van egy kontinuum – sok finom fokozattal – a nagyon igényes könyvszerkesztés és a tökéletesen szerkesztetlen kiadás között, s léteznek szakadékszerű, az átmeneteket megtörő, ezeket a legdrasztikusabban szétdaraboló kapcsolatok is, például a nagyipari módon dolgozó Lapicsék és a szerkesztőként, sőt egyáltalán könyvesként is a csúcson jegyzett Bart István között (Mihalicz, 1997: 178). A színvonalas magyar könyv mára általában és tipikusan alapítványi termék, az alapítvány pedig a befolyásolásnak körmonfontabb és áttételesebb módja, mint a manifeszt cenzúra.

A rendszerváltás idején elpusztult magyar könyvkultúra romjain épülő őrtornyok egyike az Osiris. Gyurgyáknál fényesebb pályát kevesen futottak be az utóbbi évtizedek magyar könyves világában: ő ennek az egyik legnagyobb (talán néhány főállásút, „ebédjegyeset” is foglalkoztató) magyar kiadónak az igazgatója.

A szóbeli hagyományozás egyébként tűrhetően működő gyakorlatával szemben a szerző vette a bátorságot, és az Osiris „*kéziratok belső szabályzatából*” (14.) felállította „*a kánont*”. Munkája során sok mindenben támaszkodhatott előzményekre, az úton mégis ő ment először végig. Neki köszönhetjük, hogy a kézikönyvek polcáról leemelhetjük „a Gyurgyákot”, és felüthetjük a kérdéses helyen, ha valamit nem tudunk. Ám túlzás talán az egyéni tapasztalatokat, heterogén forrásból leszűrt tanulságokat örök érvényű

normaként állítani be. Például könyvében éppúgy szabályként fogalmazza meg azt a senki által meg nem kérdőjelezhető igazságot, hogy a petit betűfokozat nyolc pont (298–299., 455.), mint azt a nagyon is sajátos gyakorlatot, hogy a bibliográfiában a kiadó helye után az évszám jöjjön, s erre következzen a kiadó neve (mint ahogy ebben a könyvben általában, az évszámkiemelő bibliográfiától eltérően).

A címválasztást így indokolja a szerző: „*Könyvemnek két címzetje van [...]: a szerzők (különösen a pályájukat most kezdő fiatalok, valamint az egyetemisták, főiskolások) és a szerkesztők.*” A címzettekre pedig – az egyetemi és főiskolai oktatógárdával karöltve – az a nehéz, de nemes feladat hárul, hogy tanuló ifjúságunkkal és egyáltalán a potenciális szerzőkkel belátassák végre: „*Csak a konvenciók elfogadása az egyetlen kiút.*” Rajtuk múlik tehát, hogy kialakul-e hazánkban is „*a formai kérdéseket illetően*” az áhitott konszenzus (11.). A szerző szerint a normakövetés az (egyetlen) ésszerű magatartás. Az általa alkotott kánont mégsem tartja kötelező erejűnek. Ám óriási tévedés volna mindebben szerénységet vagy nagylelkűséget gyanítani. Ne áltassuk magunkat: a zsinórmértékül szánt kézikönyveket többnyire nem szerénységből, hanem jó értelemben vett becsvágytól hajtva írják hosszú évekig, és nem vall nagylelkűségre, ha valaki arról mond le, amit nem áll hatalmában megtenni.

Valószínűtlen, hogy egyes folyóiratok, szerkesztők feladják azt a gyakorlatukat, hogy a kapitálchent a szerző vagy a műcím kiemelésére tartják-e fenn, a bibliográfiai adatokat lábjegyzetben vagy a mű végén külön irodalomjegyzékben közlik-e. Mindenestre a többféle megoldás sokszínűséget adhat, a különböző folyóiratoknak, különböző kiadók termékeinek sajátos hangulata van. Egyetemes szabványra tehát – ellentétben Gyurgyák feltételezésével – talán nincs is igény. A könyv talán bizonyos mértékig paradigma lesz, de a legkülönbözőbb kiadványok igényes szerkesztői egyrészt a saját maguk által idáig is követett, az Osirisétől eltérő gyakorlatot fogják folytatni, másrészt pedig az újonnan színre lépők is – saját szerkesztői arculatuk megformálása érdekében – igyekeznek majd távolságot tartani az Osiris vagy Gyurgyák normáitól.

A szerző által benyújtott műveket a szerkesztő vagy visszautasítja, vagy a maga módján megszerkeszti. Nincs harmadik út. E logikai és tapasztalati összefüggést, egyben sorrendet a mű címe – SZERKESZTŐK ÉS SZERZŐK KÉZIKÖNYVE – nem tükrözi híven. A „szerzők” feltehetően azért szerepelnek a címben, hogy átérzzék: érintettek. Címzettként gondosan át kell tanulmányozniuk a művet, hogy megtanuljanak végre tisztességes lábjegyzeteket és évszámkiemelő irodalomjegyzéket készíteni. A THE CHICAGO MANUAL OF STYLE-ra és az amerikai kiadói gyakorlatra hivatkozó ostopattogtatástól (10.) talán megszeppennek, igyekeznek megfelelni a követelményeknek. Azzal is szembesülhetnek, hogy ha nem „*Thomas Mann- vagy Proust-formátumú írók*” (10.) – amit persze ők is tudnak –, akkor nem javíthatnak bele minduntalan a levonatba. A megfélemlített szerzőnek azonban egy kiváló tulajdonsága is van: (össze)barátkozhat a szerkesztővel. Gyurgyák János így vall erről: „*A könyvkiadás egyik nagy paradoxona, hogy ez az alapvetően konfliktusos viszony szokott életreszóló, nagy barátságokat teremteni szerző és kiadója [nem szerkesztője – sic!] között. Ennek bizonyítására elég [sic!], ha elolvassuk Kner Imre és Fülep Lajos levelezését.*” (207.)

Gyurgyák azok közé tartozhat, akik a legjobban tudják, hogy a mai magyar kiadói gyakorlatban az egyébként is kiszolgáltatott szerző az utóbbi időkben példátlanul leértékelődött, a költségvetésekben a szerzői díjak általában a legutolsó helyen szerepelnek. Értendő tehát, hogy nem árulja el egyetlen szerzőnek sem azt, amire valóban kíváncsi: hogyan lehet (szerzőként, s nem barátként) kevésbé megalázó honoráriumot, egy-két tiszteletpéldánnyal többet kicsikarni a konok kiadótól.

Az „operettbeli”, tipikus szerkesztő képe összetett. Egyrészt érzelmileg semleges (talán szánandó), unalmas alak, aki egy homályos (ráadásul poros) szobában kéziratok fölött görnyed. Másrészt pedig kérlelhetetlen cenzor (a kéziratot átjavíthatja, gúnyos kommentárok kíséretében örökre visszaadhatja) vagy bőkezű (egyáltalán fizetséget kieszközölő) mecénás: mindenképpen érzelmileg megmozgató (rettegett, utált vagy szeretett) figura. A szerkesztői szereptípusok megrajzolása nem tartozik talán egyetlen írásbeliségben sem a

leghálásabb írói témák közé, nálunk mindenestre halhatatlan Pap Károlynak Osvátról és Mikesről írt páros nekrológja (1930/1978).

A kéziratnak számos alkotórésze van vagy lehet. Sokszor mégsem áll másból, mint címből és főszövegből. Ilyen gyarló, fogyatékos kézirat lehetett annak idején Mészöly Miklós FILM-je is. Sehol egy árva jegyzet, formás kördiagram vagy szálkás grafikon, semmi, csak magyar mondatok egyhangú egymásutánja. A szépprózát gyakran csak bekezdések, fejezetek tagolják. Meglepő tehát, hogy a kézikönyv a szöveggel, szöveggondozással rendkívül mostohán bánik. Mindössze annyit tudhatunk meg, hogy a (szerzői) kéziratnak egyik alapkövetelménye a nyelvhelyesség. A szerteágazó kérdéskörnek szentelt egyetlen, szűkszavú bekezdés (222.) az egységesítés fontosságát emeli ki, az idegen szavak indokolatlan használatáért korhol, és a henyé szóismétlések kigyomlálását szorgalmazza. A SZERKESZTÉS című fejezetben még arról is értesülünk, hogy a szerkesztő „a szöveg egységéért, a tartalomnak megfelelő logikus elrendezéséért és tagolásáért felel” (250.). Ám ez még arra sem elég, hogy a szerkesztőinások figyelmét felhívja arra, milyen fontos dologról van szó. Megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a nyelvhelyességi kérdések talán még a formai egységesítés útvesztőiben való eligazodásnál is előbbre valók. Nyelvünk persze él és virul, egyként fittyet hány a nyelvörökre és az egységesítőkre.

„A Gyurgyákot” Osvátra várva olvastuk. Holott felfigyelhettünk volna az ajánlásra – „Misztófalusi Kis Miklós és Kner Imre emlékének” (szigorúan a 7. oldalon) –, amely többet mond, mint a cím.

Gyurgyák könyve tehát nem elsősorban a szerzők és szerkesztők, hanem a könyvkészítés vagy -csinálás kézikönyve. Azt sem róhatjuk fel – s ez az efféle kiadványok természetes sajátja –, hogy éppúgy nem lehet megtanulni belőle szerezni és szerkeszteni, mint ahogy az autószerelés mesterfogásait vagy a hátrahúzó cseleket sem lehet megtanulni kézikönyvekből, útmutatókból, gondosan illusztrált kiadványokból. Aki szerkesztéssel foglalkozik, okvetlen, bátran használja ezt a kézikönyvet is, sőt bizonyos fejezeteit normaként is elfogadhatjuk. A maga teljességében azonban nem tekinthetjük zsinórmértéknek, mert

a szakma öregjeinek egy-egy, a kötetben megfogalmazottól eltérő, akár csak szóban közölt véleménye továbbra is maradandó érték marad.

A szerkesztői szakma egyébként – csaknem minden más mesterséghez hasonlóan – folytonos átalakulásban van, aminek okai egészen eltérők lehetnek. Még a legjámborabb szerkesztőnek is – koronként, helyzetként persze eltérő mértékben – meg kell felelnie bizonyos ideológiai, „cenzori” követelményeknek. A színes szövegiemelő (,textmarkerek”, ,textlinerek”) megjelenése a szerkesztés és dokumentálás sokféle módját forradalmasította. Korunkban a technikai kihívások legérdekesebbike – beláthatatlan távlatokkal – nyilvánvalóan a különböző számítógépes rendszerekhez való alkalmazkodás. Ugyanakkor a szerkesztői szakmának mindig is jellemzője volt bizonyos archaizálás. Például egészen ősi könyvtörténeti hagyományokig visszavezethető az a gyakorlat, hogy a *lap* szót is használhatjuk *oldal* helyett. Ugyanígy archaizálás lehet bizonyos betűtípusokban, szerkesztői stílusokban a latin *et* rövidítésére az & és az &szcedilla. Nem tudhatjuk viszont előre, hogy a hallatlanul tág, sokszínű hagyományból mi lehet még egyszer nagyon fontos. Jó példa erre, hogy a betűtípusok sokféleségének a számítógépes korban is óriási jelentősége van (Hofstadter, 1986).

Gyurgyák könyvében ki-ki találhat egészen váratlan irányból érkező kellemes meglepetéseket. Megtalálható benne például a XX. század talán legnagyobb tipográfusa, Jan Tschichold magyarul megjelent cikkeinek jegyzéke (319.), sok szép illusztráció, példás tipográfiai megoldás (de nem például a görög betűk esetében, 328.). A szerző epistemológiai háttere az újkori nyugati gondolkodás egy igen tiszteletreméltó vonulata, mely egyben az Osiris kiadói stratégiáját is meghatározza. Nyilván ennek köszönhetünk egy rövid, de frappáns eszmefuttatást az összetett kézzel térdelő, a könyvet a kezében tartó és a képernyőre meredő ember fejlődéstörténetéről (19.). Itt tegyük hozzá: a szájhagyományozástól az írásbeliségig, majd a képernyőig vezető úton – a deszakralizálódás mellett – az emberi szemnek a végletekig való kihasználása a fő motívum.

Termékeny viták ösztönzői lehetnek

Gyurgyák állásfoglalásai az olyan kérdésekről, mint hogy mi is a *belív* („*A könyv kinyomtatott és összehordott íveinek összessége*”, 455. vagy „*a nyomtatott könyv 16 oldalból álló összehajtogatott egysége az első és utolsó ív között*”), bizonyos rövidítéseket szigorúan csak nagybetűvel (verzálal) kell-e írni (502.; például SzU és SZU).

A kézikönyveknek általában sajátosságuk, hogy sok hasznos és számos tartékletesen felesleges információt, adatot tartalmaznak. Mindenesetre – kell, nem kell – könyvünk barokkos bőségben és sokféleségben, különböző színvonalon ad táblázatokat különféle betűtípusokról és -fokozatokról, ábécékről, naptárrendszerekről (Gyurgyáknál alaposabb például Kudlek, 1988), méretekről és mértékekről, mindezeket pedig témájukban és színvonalukban is vegyes bibliográfiák egészítik ki.

Kizárólag szakmai szempontból izgalmasak a rövidítések, amelyek használata szépirodalmi szövegekben nem is nagyon szokás. Egyelőre a Szerencsekerék vagy valamely hasonló kvízműsor legbárgyúbb kérdései közé sem kerülhetne be, hogy a *db* a *darab* (482.), a *pu.* a *pályaudvar* rövidítése (496.). Külön érdekesség például a *VB* (ma csak *világajánlás*, ráadásul kisbetűvel írandó, egykor *végrehajtó bizottság* is) és *vb.* (ma csak *vasbeton*, egykor *végrehajtó bizottság* is; Gyurgyák csak az utóbbit ismeri, 501., Kulcsár Ödön még mindkettőt, 1973: 223). Gyermeeknyelvi adalék, s részben a rövidítésjegyzékbe való felvételt is támogatja: e sorok junior szerzőjének kisebbik fia, Kicsi Sebő, szigorúan a *vilámosbérlet* rövidítésének értelmezi. A *db* és a *pu.* – figyeljünk a pontra! – megoldását azonban elsős elemistaként is tudja. (Igaz, a pontok kitevésének még nem tulajdonít kellő jelentőséget.)

A kézikönyv több ízben is kipellengérez a túlkapásokat, illetve a jó ízlés és a szakmai tájékozatlanság okozta sokat markolást. Ezért meglepő, milyen sokszor említi a különböző bibliográfiai, jegyzetkészítési módokat példaként (és nem csak a szakbibliográfiák sűrűjében) a valóban kiváló könyveket megjelentető Osiris kiadványait. A 127. és 148. lapon például, az irodalomjegyzékek válfajai-val ismerkedve négyszer is szerepel a kiadó neve. Arra emlékeztet ez, mint amikor a szép fiatal tanárnő, Kati néni a névszói állítmányt

tanítva, a „Kati szép” mondatot írja fel a táblára.

Az sem illendő, hogy a szemléltetésre kiválasztott példával a szerző többnyire abból ad ízelítőt, hogy kiket-miket kedvel, lektorai, tanácsadói (felsorolásuk a 4. és 15–16. oldalon) mit ajánlottak neki. (Itt a szakbibliográfiákban – hogy csak egészen kézenfekvő példákat említsünk –, a 411. oldalról hiányzik például Szerdahelyi, 1995, a 406. vagy 408. oldalról Temesi, 1980.)

Gyurgyák könyve tehát már csak azért se legyen – a saját kiadóján kívül – kánon, mert kimondottan technikai preferenciáim túl helyenként személyes elfogódottsága is kifejezésre jut. A magyar könyvkultúra viszont végnapjaira kiváló összegezést kapott, sokat tanulhatunk belőle, sokat fogjuk használni. A legnagyobb vétek azonban az volna, ha egyetemes szabályokkal, bizonyos kanonizálásokkal a szerkesztői szakmát megfosztanánk azoktól a szépségeitől, amelyek a többféle, egyedi, önálló megoldás használatában, a rögtönzésekben, a folyamatos tanulásban rejlettek.

Irodalom

- Gyurgyák János: HOGYAN CSINÁLJUNK KÖNYVKIADÓT? *Népszabadság*, 1994. augusztus 2. 15.
- Hofstadter, Douglas R.: METAMAGICAL THEMAS: QUESTING FOR THE ESSENCE OF MIND AND PATTERN. Harmondsworth, Penguin, 1986.
- Kudlek, Manfred: NAPTÁRRENDSZEREK. Fordította Horváth Sándor. *Természet Világa* 119(1988)10: 447–453, 11: 500–506.
- Kulcsár Ödön: RÖVIDÍTÉSEK KÖNYVE. Tánicsics, 1973.
- Mészöly Miklós: FILM. Magvető, 1976.
- Mihalicz Csilla: „INTERJÚ BART ISTVÁNNAL.” *Buksz* 9(1997)2 (nyár). 177–184.
- Pap Károly: OSVÁT ÉS MIKES. *Nyugat*, 1930. 452–457. Újra in: Kenyeres Zoltán, szerk.: ESSZÉANORÁMA III. Szépirodalmi, 1978. 110–119.
- Szerdahelyi István: IRODALOMELMÉLETI ENCIKLOPÉDIA. Eötvös József Könyvkiadó, 1995.
- Temesi Mihály: A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY. IRÁNYZATOK ÉS EREDMÉNYEK A FELSZABADULÁS ÓTA. Gondolat, 1980.

E. Bártfai László–Kicsi Sándor András

II

Erős fogadalmat teszek: egyetlenegyszer sem írom le, hogy „Gutenberg-galaxis”, még kevésbé azt, hogy vége van. Ezzel túljutottam az első, legnehezebb mondaton...

Aki e sorokat olvassa, bizonyára elismeri, hogy egy újszülött könyv csodálatos dolog. Csak sajnos lassan minden „csoda” három napig tart... vagy azért, mert szétesik, vagy azért, mert slendriánsága oly mértékű, hogy kedvünket szegi. Pedig a hagyományos könyv nem távozott még el körünkől, és ha el nem űzzük, egyhamar nem is fog. A számítógéphez láncolt ember az ágyba még a szép, megszokott papírkönyvvel bújjik. De hát milyen ez a „szép”, megszokott könyv? Mintha slamosabb volna, mintha elvesztette volna belső tartását, mintha szerzői, alkotói nem ügyelnének eléggé küllemére, szerkesztésének szakszerűségére.

Gyurgyák János egyszerűen megelégedte a „nekünk így is jó” hervasztó gyakorlatát, és nagy lendülettel hozzálatott, hogy külföldi példákat követve létrehozson egy magyar segédeszközt, irányadó kalauzt. Munkája olyanira jól sikerült, hogy elnyerte az 1997-es év legszebb könyveinek rendezett nemes verseny két díját is. Amolyan pozitív, fordított állatorvosi lóként a kötet önmagán mutatja be, hogy mit hogyan kell csinálni, hogy végeredményként egy szép és kellemes külsejű, áttekinthető, szakmailag korrekt művet tarthassunk kezünkben.

A könyvművészet avatott mesterei, Kner Imre, Haiman György, Szántó Tibor gazdag irodalmat hagytak ránk, de mind ez ideig hiányzott a szerkesztők és szerzők együttműködésén alapuló, a technika legújabb eredményeit is szem előtt tartó szakszerű kézikönyv.

„A könyvtárosok, akik a végső formával, a kinyomtatott könyvvel találkozhatnak, érzékelik csak igazán, mennyire zűrzavaros a helyzet ma Magyarországon” – írja szerzőnk az előszóban. Teljesen igaza van, így a személyes érintettség okán vállaltam a recenzens szerepét, hogy mint gyakorló könyvtáros erősítem azt az akaratot, amely végre igyekszik rendet teremteni a könyvkészítés háza táján.

A szakkönyv komoly dolog, még inkább az a kézikönyv. Nem ismer mellébeszélést, lényegretörő, és fontosságutadatot áraszt. Rit-

kán van zamata, lendülete, és nem árulkodik szerzőjéről. Esetünkben ez másként van. Nagyon erős személyesség lengi át a kötetet, érődik a szerző indulata és egyben eltökélt szándéka, hogy ha lassan is, de precedensek sorával bizonyítsa a goethei sor igazát: „*ki nagyot akar, szokják fegyelemre...*”.

Különös érzés kézbe venni egy könyvet, amelyről nemcsak azt lehet tudni, hogy Magyarországon még nem jelent meg hozzá hasonló, hanem azt is sejtethetjük, hogy egyhamar valószínűleg nem is fogja követni másik, hiszen a hagyományos könyvkészítés minden fontos mozzanatát áttekinti, minden fázisában használható és használandó. Várható viszont ugyanennek a műnek, az eljövendő, ma még csak nem is sejtethető változásokhoz igazodó „jav., bőv., átdolg.” kiadása.

A *kézikönyv* kettős értelmű elnevezés, egyfelől „kézbe vehető”, ha eligazításra van szükség, másfelől kézen fogható, igazi vademe-cum. Szikár, tényszerű ismeretek mellett ugyanis etikai magatartást is közvetít, de nem tagadja meg olvasóitól a hasznosítható tapasztalatokat sem. Gyurgyák János nem csupán könyvhöz értő mesterember, hanem az egyik legjobban prosperáló, már a piactudás törvénye szerint működő kiadó igazgatója is. Tudása gyakorlatias, ügyesretete bizonyított. Könyvének nemcsak szerzője, de egyben felelős kiadója is, a felelős szó eredeti, nemes értelmében.

A kötet újdonsága abban rejlik, hogy angolszász példát követve egyszerre szól minden könyvkészítőhöz, nem rangsorolja a szerepeket. Az írótól a szerkesztőig, a korrektor-tól a nyomdai szedőig, a papír kiválasztójától a könyvkötőig mindenki megtalálja a kötetben a neki szóló ismereteket, tanácsokat. Mindenki felelős ugyanis azért, hogy a szöveg minden ízében megfeleljen az érthetőség, az áttekinthetőség és a szakmai tisztesség követelményeinek. A szerzők és a közreműködők kötelessége a világos fogalmazás, a forrásmegjelöléssel ellátott hivatkozás, a pontos idézés, rajtuk múlik a jegyzetek korrektsége, a fordítás hitelessége, az illusztrációk színvonala. A szerkesztők, műszaki szerkesztők feladata mindezek ellenőrzése, esztétikus elrendezése és az egységes eljárások biztosítása. Számos lehetősége van ugyanis a könyvkészítőnek arra, hogy a közlendőket eljuttassa az érintettekhez, az olvasókhoz, de ezek kö-

zül ki kell választania a műfajnak, a kiadvány jellegének megfelelőbbet, és azt kell az egész könyvben egységesen érvényesítenie. A könyv fogantatása, kihordása szuverén szellemi munka, életre hívása azonban mesterek kezében van, és a mesterségeknek szabályaik vannak, betartandó, ésszerű szabályaik. Szerzőnk ezeket rendezte az általa legjobbnak tartott logika szerint.

Ha rajtam múlna, fejezeteket tennék kötelezővé, már az általános iskola felső tagozatában is, de elsősorban a középiskolákban és egyetemeken. A könyvtáros ugyanis annak is megmondhatója, hogy milyen mélységes meglepetés tükröződik bizonyos továbbtanulók arcán, amikor a feltett kérdésekre együtt keresve a választ megismerkednek a mutatók, a bibliográfiák, a jegyzetek, a függelékek fogalmával, használatuk módjával, eligazító szerepükkel. A kötelező olvasmányért érkező egyetemisták nagy része nem tud különbséget tenni önálló könyv, fejezet vagy folyóirat-cikk között. Könyvünket tehát nevezném az olvasó kézikönyvének is, hiszen közülük is csak kevesen tudják, hogy mennyi és milyen fontos információt hordoznak a címlapok, copyrightoldalak, mit jelent az ISBN szám, hogy a könyv kiadástörténete maga is információ.

És jó, ha tudják, hogy az impresszum nélkül megjelenő könyv mögött mindig valami sandaság rejlik.

A kötet első része megismertet a könyv mint tárgy szerkezetével, alkotóelemeivel, a főszöveget megelőző és követő járulékok szerepével, egyszersmind ötleteket és tanácsokat ad, szokásokat ismertet mindeme részek illesztését, elhelyezését, szerkesztését illetően. Az ajánlás, a mottó, a köszönetnyilvánítás mind-mind meghatározott illemszabály szerint kerül a helyére. Vannak kötelező szabályok: pontos leírást kapunk a könyv azonosításához, könyvtári feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges adatok feltüntetésének gyakorlatáról. Vannak szabályok, amelyeket a racionalitás, az érthetőség, az áttekinthetőség parancsa szül, de vannak esztétikai és etikai arany szabályok is.

A kézikönyv egyik legfontosabb üzenete az olvasó tisztelete. Az ő kedvéért kell pontosan idézni, a tartalomjegyzékben valódi oldalszámot feltüntetni, ragaszkodni a logikai

tisztasághoz, a nyelvhelyességhez. Az ő kedvéért kell eredeti gondolatokat közölni, közérthetőnek és megbízhatóknak lenni. Az idézeteket az ő kedvéért kell a forrás megjelölése mellett idézőjelbe tenni. (Mellesleg most azt is megtudhatjuk, hogy ez utóbbihoz három lehetőség van, úgymint: félidézjel ' ', lúdláb » « és macskaköröm „ ”), természetesen szigorú hierarchiában.

A jegyzetek, hivatkozások, irodalomjegyzékek, bibliográfiák szakszerű összeállítása kötelező követelmény, de hogy milyen formában, az eligazítás melyik módját választva illeszkedik a szöveghez, arról a szerkesztő dönt. Fontos, hogy a választott gyakorlat következetes legyen és elérje célját. A kézikönyv számos példával, illusztrációval és tipográfiai ajánlásokkal segíti a legmegfelelőbb eljárás kiválasztását.

A tárgyszerű ismeretek felsorolását hitelessé teszi a szerző személyes hangja, ajánlásainak udvariassága, megengedő, mérlegelő stílusa. A kiadóról, a szerkesztőségi munkáról szóló oldalak pedig kifejezetten izgalmasak, mert szerzőnk nem sajnálja saját tapasztalatait, személyes véleményét megosztani olvasóival. Ötleteket ad ahhoz, hogy egy-egy mű létrejöttét hogyan lehet alapítványi támogatásokkal segíteni, hol és milyen lehetőségek állnak a kiadók rendelkezésére. Adatai frissek és pontosak, beleértve a címeket, telefonszámokat is.

Arra is vannak ötletei, hogy miként kell egy kéziratot visszaadni, akár véglegesen, akár átdolgozásra, anélkül, hogy a szerzőt megsértenénk.

(Ez a feltétlenül dicsérendő személyesség okozza viszont néha a gondolatok széttöredezettsgét. A száraznak induló szakmai fejezeteket meg-megszakítja egy kis „erről jut eszembe” élmény, és olyan tanácsok, javaslatok kerülnek újra elő, melyeket szerzőnk már korábban megfogalmazott, vagy amelyek bővebb kifejtésére majd egy későbbi fejezet hivatott.)

A kézikönyv második része a kézirat útját követi, leadástól a nyomdáig. Különbség van a szerzői, a kiadói és nyomdai kézirat között.

A SZERZŐI KÉZIRAT ALAPKÖVETELMÉNYEI című fejezet egyike volna a felsőoktatásban kijelölt kötelező olvasmányoknak. Intelmei ugyanis a leendő szerzőknek is szólnak, azok-

nak, akik a szakdolgozat megírásának stresszes heteiben találkozhatnak először az írásbeliség mondhatatlan nehézségeivel.

Megtalálhatók a korrektorok munkájával kapcsolatos szabályok, a hagyományos korrektúrajelek felsorolása, amelyek ismerete mindenki számára hasznos, még akkor is, ha a számítógép elterjedésével a javítási lehetőségek és ezáltal a szokások is nagymértékben megváltoztak. Megtudhatjuk, hogy mi a korrektúraforduló, ami egyben biztosítéka is annak, hogy a kézirat vándorlása során előbbutóbb megszületik a végső, igényes forma, de nem mindegy, hogy hány ember energiája kopik a hosszadalmas folyamatban.

Szerzőnk gyakran utal arra, hogy a hagyományos eljárásokat alapjaiban megváltoztatta a számítógép elterjedése. Számos régi eljárás, például a kézi szedés ismertetésére már sort sem kerít, hiszen ezt a munkafolyamatot valóban kiváltotta a számítógép, de külön kitér a lemezen is leadható kézirat készítésének szabályaira. A mű egészén makacsul érződik azonban, hogy nincs az a technikai forradalom, amely a hagyományos könyvkészítést kiszorítaná, még kevésbé olyan, amely kétségbe vonná, hogy éppen a hagyományos könyvnek kell mivesnek, igényesnek és tisztességesnek lennie. A számítógéppel készült rettenetes szövegek korában roppant üdítőnek és biztatónak érezzük, hogy egy szakkönyv szót ejt az egy sorba kerülő ideális betűszámról, az elválasztás szabályairól, a bekezdések, kimenetek, szóközők esztétikájáról, az írásjelek használatának rendjéről.

Külön fejezet foglalkozik a műszaki szerkesztés kulisszatitkaival, arany szabályaival, a munkamenet leírásával. A számítógép jelenléte ebbe a munkafolyamatba is beleszólt, a műszaki szerkesztő közelebb került a könyvhöz, hatékonyabban vehet részt a tervezés folyamatában, annak érdekében, hogy minél jobban kifejezze a szerző szándékát.

A SZERKESZTŐK ÉS SZERZŐK KÉZIKÖNYVE egyben pótolja a már régen elavult „könyvtárosok kézikönyve”-t is. Szó esik ugyanis a bibliográfiai leírásról csakúgy, mint a bibliográfiai típusairól. Megismerkedhetünk a periodikák cikkeinek bibliográfiai leírásával. Összefoglalást kapunk az angolszász, francia, német nyelvterületeken elterjedt szokásokról, az alfabetikus besorolás szabályairól.

Ismereteink megkoronázásaként, ahogy

az jól szerkesztett könyvhöz illik, ajánlott irodalomjegyzék következik. (A szabványok, amelyek szerepelnek a jegyzékben, jórészt elavultak, de a könyv a használható részek „átmentésével” íródott.)

A függelék valóságos tárháza a hasznos tudnivalóknak, és aranybánya a tájékoztató könyvtáros számára is. Amit eddig számos lexikon kézbevételevel lehetett csak összeszedni, az itt mind együtt található: a kiadás valamennyi fázisában előforduló hibalehetőségek felsorolásától az átszámítási táblázatokig. Külön fejezet foglalkozik a külföldi ábécék és átírások gyakorlatával, a naptári rendszerekkel, a mértékegységekkel.

A kötet utolsó harmada különösen izgalmas olvasmány a gyakorló könyvtáros számára. A SZERZŐK ÉS SZERKESZTŐK SEGÉDKÖNYVEI című fejezet azokat a jelentős kézikönyveket és segédleteket tartalmazza, amelyeket egy tisztességesen tájékozódni akaró alkotó és könyvkészítő mester nem kerülhet meg. Helyet kapott a felsorolásban sok fontos szótár, magyar és külföldi lexikon, enciklopédia, adat-, név- és címtár, a magyar nemzeti bibliográfia teljes rendszere, külföldi másodfokú bibliográfiák, kiadói jegyzékek, periodika-lelőhelyek, valamint külön fejezetben az egyes tudományágak klasszikusnak mondható alapvetései. Közel harmincöt éve jelent meg magyarul utoljára bibliográfiai kalauz, Szentmihályi János-Vértesy Miklós ÚTMUTATÓ A TUDOMÁNYOS MUNKA HAZAI ÉS NEMZETKÖZI IRODALMÁBA című műve. Szinte ugyanennyi ideje várjuk az újabb kiadások megjelenését, de nem tagadhatom el azt a félelmemet, hogy ezzel már elkéstünk. A cél világos, szerzőnk szeretné együtt látni mindazokat a műveket, amelyek meghatározók egy tudományág fejlődésében. Csakhogy a bibliográfiai kalauzok régen, nyugodalmasabb időkben születtek. Akkor a szakkönyv szakkönyv maradt évtizedekig, és egész lexikonok íródtak a napi politika jegyében, mert az is örökönk tűnt. Talán éppen az Osiris Kiadó igazgatóját kellene megkérdezni, hány olyan mű kiadásán dolgoznak, illetve kiadásának gondolatával foglalkoznak, amely nem hiányozhat egy ilyen bibliográfiából...

Ha a kézikönyv nem tesz mást, mint felsorolja azokat a szakkönyvtárakat, ahol a szerzők és a könyv elkészítésére megbízást adó szerkesztők elmélyülhetnek egy-egy tudo-

mányág irodalmában, periodikáiban és adatbázisaiban, akkor már sokat tett. A szakirodalmi kalauzok szerepe mára átértékelődött. Az internet segítségével ma már egy otthon ülő szerző minden nehézség nélkül betekinthet szinte minden nagykönyvtár katalógusába. Az anyaggyűjtés, a válogatás, a választás és a döntés fáradságát nem spórolhatja meg senki. Éppen elég az a korrekt ismeretanyag, amit a kötet tartalmaz, kár megterhelni óhatatlanul szubjektív, nagy támadási felületet adó felsorolással.

A kézikönyvet az előforduló szakkifejezések felsorolása zárja, kiegészítve a könyvkiadásban használt négy nyelvű rövidítésjegyzékkel és tárgymutatóval.

Bár a kötet végén, a szakszerű, vagyis a leirtakhoz messzemenően alkalmazkodó kollofonban nem szerepel a példányszám (ezt az adatot ma már csak igen ritkán közöljük – így a szerző), mégis tudható, hogy az utolsó példányig elfogyott, és mire ezek a sorok megjelennek, utánnomása is elkészül, sőt várhatóan el is fogy. Tisztában vagyok vele, hogy ez itt nem a reklám, hanem a recenzió helye, mégsem titkolhatom el a tény felett érzett őszinte örömet.

Havas Katalin közkönyvtáros

A MAGYAR JAUSS

Hans Robert Jauss: Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika.

Irodalomelméleti tanulmányok

Válogatta, szerkesztette és az utószót írta

Kulcsár-Szabó Zoltán. Fordította Bernáth Csilla,

Bonyhai Gábor, Katona Gergely, Király Edit,

Kulcsár-Szabó Zoltán, Molnár Gábor Tamás

Osiris, 1997. 454 oldal, 1280 Ft

Végre itt a magyar Jauss, de semmi okunk az örömrre. A kötet gyalázatos kiadásban, szerkesztetlenül jelent meg, méltatlanul a nagy német tudóshoz. A következőkben kizárólag a magyar edícióról fogok beszámolni, tehát nem térek ki arra, mit jelent Jauss a mai irodalomelméletben, hogyan és miért fo-

gadták be oly lelkesen Magyarországon stb. stb. – a tárgyban tájékozódni vágyó olvasó kiváló magyar nyelvű köteteket búvárolhat, mindenekelőtt a Jelenkor Kiadó sorozatát (AZ IRODALOM ELMÉLETEI. Szerkesztette Thomka Beáta – remekül!) és Bókay Antal alapos kézikönyvét (IRODALOMTUDOMÁNY A MODERN ÉS A POSZTMODERN KORBAN. Osiris, 1997). És ha eltekintünk attól az idegesítő modorosságától, hogy temérdek szót idézőjelbe tesz, a most szőnyegre kerülő kötet (a továbbiakban: KULCS) korrekt utószava is haszonnal forgatható.

Persze örültem volna, ha az utószóban Kulcsár-Szabó Zoltán arra is kitér, milyen elvek vezették a válogatásban, milyen szerkesztői elgondolásokkal gondozta a szöveget. Erre azonban nem került sor, talán azért nem, mert a szerkesztőnek semmiféle elgondolása nem volt arról, hogyan kell közreadni egy tudományos szöveget. A válogatás kevésbé problematikus. Nyilvánvalóan szerencsésebb lett volna, ha nem bomlik meg Jauss magisztrális nagy művének (AESTHETISCHE ERFAHRUNG UND LITERARISCHE HERMENEUTIK. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1982) az egysége, és a kötet teljes terjedelmében kerül a magyar olvasó asztalára. De belátom, hogy az egész mű lefordítása, kiadása jelenleg meghaladja könyvkiadóink szellemi és anyagi teherbíró képességét. A nagy könyvből négy részlet került bele a KULCS-ba, fontos szakaszok természetesen. Kár, hogy kimaradt például a WERTHER-t és Rousseau ÚJ HÉLOÏSE-át együtt elemző ragyogó tanulmány, a magyar olvasó e műveket és a bennük megjelenő problémákat sokkal jobban ismeri, mint a KULCS-ban taglalt Iphigeniadrámákat Goethe és Racine tollából. A KULCS szerkezete átgondolt, jól tagolt, arányos; érezhető, hogy a szerkesztőnek van elgondolása Jauss életművének fejlődéséről, legfontosabb kérdéseiről. Viszont ennél több jó sajnós nem mondható el a kötetéről, ami nagy baj, ha belegendolunk, hogy a közeljövőben feltehetőleg nemigen lesz alkalom a hibák kijavítására, netán egy újabb Jauss-kötet lefordítására.

Jauss kétségkívül nem volt olyan művésze a német nyelvnek, mint például Walter Benjamin, de stílusa száraznak vagy szintelennek sem mondható, szabatos, pontos tудо-